

**คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบูชาศาลปู่ตาของชุมชน
ในจังหวัดศรีสะเกษ**
**BELIEFS IN WORSHIPPING PU TA SHRINES OF COMMUNITIES
IN SRISAKET PROVINCE**

¹สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ²พระวีระพงษ์ โคษาและ ³จักร์กรฤช ทองมี

¹Suthat Pratoomkaew, ²Phra Wiraphong kosa and ³Jakrit Tongmee³

^{1,2}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ, ประเทศไทย
³โรงเรียนเทศบาล 1เทศบาลเมืองหนองสำโรง อุดรธานี

^{1,2}Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Sisaket Buddhist College, Thailand.

³Municipal School Teacher 1, Nong Samrong Municipality Mueang Udon

¹suthatpar.b@gmail.com

Received September 10, 2020; Revised November 2, 2020; Accepted December 25, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้ ผู้ศึกษาได้เสนอแนวคิดเรื่องคติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการบูชาปู่ตาของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ จะเห็นได้ว่า ชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ มีคติความเชื่อในการดำเนินชีวิตที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ คือ (1) มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ (2) มีความเชื่อที่สืบทอดมาจนกลายเป็นประเพณี (3) มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ และ (4) มีความเชื่อในเทพเจ้า การบูชากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เข้าใจว่ามีอำนาจบางอย่างคอยคุ้มครองอยู่ ความเชื่อจึงเกิดจากสภาวะที่บุคคลให้ความมั่นใจและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งที่มองเห็นและสิ่งที่มองไม่เห็น ซึ่งเป็นอำนาจลึกลับที่มีผลทำให้มนุษย์ได้รับผลกระทบปัจจุบันจึงมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชาเช่นสรวงวิญญูณ โดยผ่านเผ่าเจ้า เป็นผู้ทำหน้าที่สื่อสารกับผีปู่ตา การกระทำเหล่านี้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพราะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดคุณค่าต่อสังคม กล่าวคือ ศาลปู่ตาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ชาวบ้านให้ความเคารพผลของความเชื่อนั้นอาจไม่ได้รับการพิสูจน์อย่างชัดเจน แต่การดำรงวิถีชีวิตที่อาศัยศาลปู่ตาอาจมีคุณค่าทางจิตใจ คือ ทำให้จิตใจผ่องใสเบิกบาน ไม่เศร้าหมองและปัจจัยที่เกิดทางกายภาพ คือ มีความสามัคคี มีประเพณีอันดีงามของชุมชน

คำสำคัญ : คติความเชื่อ, พิธีกรรมการบูชา, ศาลปู่ตา, ชุมชน

Abstract

The writer of this article studied and presented the concept of beliefs in the ancestor worship rituals of the communities in Srisaket Province. It is explicit that the communities in Srisaket Province have a belief in the way of life descended from the ancestors as the followings: (1) the belief in supernatural power; (2) the descended belief has become the tradition; (3) the belief in spirits of the ancestors; and (4) the belief in divinities by paying homage to the sacred things with power to protect them. Beliefs are, thus, happened from the conditions that a person is assured and is ready to act according to the visible and invisible things i.e. a mysterious power that affects humans. Nowadays, there are, thus, various rituals to worship the spirits by mediating through the elders called “Taojum” who are the persons communicating with the ancestral ghosts. These actions have been transmitted from generation to generation i.e. because it is something creating value for society. In other words, the Grandpas’ shrines are the sacred places of the communities that villagers respect. The results of the beliefs may not have been clearly proved but maintained the way of life. This depends on the values of the Grandpas’ shrines that helps the people be in high spirits rather than gloomy. In addition, it effects the physical factors including unity and good tradition of the communities.

Keywords: Beliefs, Worshipping Rituals, Pu Ta Shrines, Community

บทนำ

ชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เพราะพื้นที่ภาคอีสานตั้งอยู่บนที่ราบสูง สภาพสังคมส่วนใหญ่เป็นชนบทที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ลักษณะคนอีสานจึงมีจิตใจโอบอ้อมอารี ยึดมั่นในจารีตประเพณี ฉะนั้น ความเป็นมาของชาวอีสานจึงมีรูปแบบที่น่ายกย่อง เช่น ด้านอาชีพ ค่านิยม ความเชื่อ พิธีกรรมและวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวอีสานมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ชาวอีสานมีขนบธรรมเนียม การเคารพบูชาผีบรรพบุรุษ ผีแถน ผีฟ้า โดยมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผืนดิน ชาวอีสานถือว่าเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับชีวิตเป็นอย่างมาก ความเชื่อของคนแต่ละท้องถิ่น เกิดจากปัญหาการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราวพิบัติเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยอันตรายธรรมชาติ ปัญหาเหล่านี้เกินขีดความสามารถที่คนธรรมดา จะแก้ไขได้ บันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจนั้นอาจจะเป็นเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ วิญญาณ สัตว์ป่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว ตลอดจนดิน น้ำ ลม ไฟ ฉะนั้น เพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้นกับตน มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลี้ลับ โดยเชื่อว่าถ้าบอกกล่าวเธอทำให้

อำนาจนั้นพอใจอาจจะช่วยให้ปลอดภัย เมื่อพ้นภัย เมื่อปลอดภัยก็ยินดีแสดงความรู้คุณด้วยการเช่นบวงสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ แต่ละสังคมต่างก็มีความเชื่อเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ จึงมีความเชื่อในสิ่งต่อไปนี้ คือ เรื่องโชคลาง ความฝัน สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏตามธรรมชาติและภูตผีปีศาจวิญญาณ จึงเป็นเรื่องของจิตใจซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมโดยอาศัยพฤติกรรมเป็นตัวชี้วัดจะมีลักษณะสำคัญและเด่น ดังนี้

- (1) เป็นความเชื่อที่ยืนยันความเป็นอิสระภาพทางปัญญา
- (2) เป็นความเชื่อที่ไม่มีการบังคับ
- (3) เป็นความเชื่อที่สามารถพิสูจน์ทดลองได้ด้วยตนเองในทุก ๆ ด้าน
- (4) เป็นความเชื่อที่ต้องใช้คู่กับปัญญาโดยจะมีปัญญาตรวจสอบความเชื่ออยู่เสมอ

ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดพลังด้านจิตใจ เพิ่มความหวังขึ้นในการใช้ชีวิตอยู่อย่างปลอดภัยคติความเชื่อจึงจำเป็นและมีความสำคัญกับทุกคน และความเชื่อเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญา ซึ่งถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการทำให้บุคคลเข้าสู่ระบบหรือหลักปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคม เมื่อเกิดความเชื่อและศรัทธาขึ้น ก็ย่อมมีการกราบไหว้บูชาอ่อนนอบบวงสรวงพิธีกรรมการบูชาจึงเกิดขึ้นจากความเชื่อเหล่านั้น ความเชื่อเป็นบ่อเกิดของพิธีกรรม เมื่อบุคคลมีความเชื่อในสิ่งใดก็ย่อมมีการเคารพบูชา สิ่งนั้นจึงเป็นธรรมดาที่จะต้องมีการปฏิบัติ และการตกแต่งคำกล่าวสรรเสริญบุญคุณ และอำนาจของ สิ่งนั้นเป็นพิเศษขึ้นมา เพื่อสาธยายมนต์อ่อนน้อมกิติ พิธีกรรมประกอบการเคารพบูชาอันมีหลายอย่างต่าง ๆ กิติ ก็เป็นผลสืบต่อจากมูลเหตุแห่งความเชื่อทั้งสิ้น ความเชื่อในเรื่องพิธีกรรม มักเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง คำว่าศาสนาที่ใช้ในที่นี้ หมายถึง ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถึงแม้ว่าคำสอนเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่ได้เป็นคำสอนของศาสนาและความเชื่อในภูตผีปีศาจก็รวมรูปเป็นศาสนา เพราะเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ลักษณะของสิ่งที่มีอำนาจในมนุษย์ มีตัวอย่างเช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปอบตา เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า เป็นต้น

วิวัฒนาการความเชื่อของมนุษย์โบราณ

ความเชื่อของมนุษย์มีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์ คือ ความเชื่อในธรรมชาติ และธรรมชาติเกิดอยู่เคียงข้างมนุษย์ เช่น ความมืด ความสว่าง ความหนาว ความร้อน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ พืชไร่ พืชสวน ผืนดินไหว ทุกชีวิตเชื่อว่าธรรมชาติมีอำนาจพิเศษและสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษของมนุษย์ได้

2. ความเชื่อในเรื่องวิญญาณ มนุษย์มีความสงสัยว่า ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ แม่น้ำ ภูเขา ต้นไม้ ที่สามารถดับบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่างๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านี้ มีผลบันดาลให้เกิดความสุขและความทุกข์ของมนุษย์ (ทัศนียาทานตวณิข, 2523: 224) ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้าง หรือลูกครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์บ้าง เช่น พระภูมิเจ้าที่ แม่นางนารี และเทพารักษ์ต่างๆ (พระมหาประคัตต์ อคคปญโญ (ซังแสง), 2541: 9)

3. ความเชื่อในเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องของวิญญาณบรรพบุรุษ ได้แก่ มารดา บิดา ปู่ย่า ตายาย ที่ตายไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่และปกปักรักษาดูแลบุตรหลานของพวกเขา ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยสังเกตตัวอย่างได้จากการบังสุกุลให้กับผู้ล่วงลับไปแล้วของคนไทย และการกราบไหว้บรรพบุรุษของคนจีน

4. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ ความคิดของมนุษย์ได้พัฒนาติดต่อกมาจากความคิด เริ่มสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไรและธรรมชาติอย่างใดมีอำนาจสูงต่ำกว่ากัน บ้างพวกเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าสูงสุด บ้างพวกเชื่อว่าพายุฟ้าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ บ้างพวกเชื่อว่าพระจันทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุดกว่าเทพเจ้าองค์ใด เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกันและมีหน้าที่ต่างกัน

สิ่งที่ผู้ศึกษากล่าวมาทั้งหมดนี้นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของคนในสังคมไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะคนอีสานที่มีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เคารพผีบรรพบุรุษที่สามารถปกปักรักษาครอบครัวของตนได้

ความเชื่อของชาวอีสานในปัจจุบัน

ชาวอีสาน คือ กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งของชนชาติไทย ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนดินดอนที่ราบสูง ซึ่งตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากตำนานการสร้างพระธาตุพนมหลักฐานที่ปรากฏอยู่ คือ “อูรังคราตุ” “อูรังคราตุ” สันนิษฐานว่าในอดีตกาลอันยาวนานนั้น คนอีสานได้มีอารยธรรม (อดุม บัวศรี, 2546: 19) วัฒนธรรม การศึกษา การปกครอง การสร้างบ้านแปลงเมือง เป็นอย่างดีนับว่าเป็นชนชาติหนึ่งที่มีบรรพบุรุษ มีอารยธรรมสูงเด่นมาแล้วในอดีตมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ ทั้งนี้จากหลักฐานการค้นคว้าทางด้านโบราณคดีตำนาน และอื่นๆ ซึ่งล้วนเป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือ ทั้งนี้การสร้างบ้านแปลงเมืองในแผ่นดินอีสานนั้นชาวอีสานมีวัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะตน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ช้อยเรียบง่ายท่ามกลางความเร้นแค้น ชาวอีสานอยู่อย่างไร ใช้ชีวิตแบบไหน สร้างศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีขึ้นมาอย่างไร ซึ่งแต่ละจังหวัดอาจมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันตามลักษณะของพื้นที่โดยธรรมชาติที่มีอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดคือวิถีชีวิตของชาวอีสาน ดินแดนอีสานมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ ภาคอีสานจึงต้องพึ่งพาอาศัยป่าไม้และธรรมชาติเพื่อการ

ดำรงชีวิตโดยการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ บางทีสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกเกิดภัยธรรมชาติแห่งนั้น จึงทำให้เกิดความเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อมีอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้นจึงเกิดความสะทสะถั่น ลังเลสงสัยในความปลอดภัยของชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อเรื่องผีผางนางไม้ เทวดาอารักษ์ คนอีสานจึงมีการบูชาอ้อนวอน เพื่อหวังให้ป้องกันรักษาให้เกิดความปลอดภัย การอ้อนวอน บูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งคนอีสานมีความเชื่อกันว่ามีเทวดาอยู่ทั่วไป หวังจะให้ท่านคุ้มครองและ ฝากชีวิตของตนเพื่ออยู่รอด ดังนั้น คนอีสานก่อนจะไปอยู่ ณ ที่ใดๆ เขาจะมีความเชื่อเรื่อง ทำเลและการตั้งถิ่นฐานเป็นหลัก

ความเชื่อเรื่องทำเลและการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งชุมชนของชาวอีสานตั้งแต่สมัยโบราณ มักเลือกทำเลที่ตั้งอยู่ตามพื้นราบลุ่ม แม่น้ำสำคัญไหลผ่าน เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม รวมทั้งอาศัยอยู่ตามริม หนอง คลอง บึง เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้านอีสานนั้น มักเลือกทำเล ที่เอื้อต่อการยังชีพและการทำการเกษตร ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินชีวิตของ ชาวอีสาน คือ น้ำ นา โนน

น้ำ คือ เพื่อการยังชีพและประกอบการเกษตรกรรม

นา คือ การปลูกข้าวเป็นอาหารหลัก

โนน คือ เพื่อการสร้างบ้านแปลงเมือง ที่น้ำท่วมไม่ถึง

เหตุผลในการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานในลักษณะดังกล่าวพร้อมอธิบายได้ ดังนี้

1. แหล่งน้ำนับเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก อาจเป็นหนองน้ำใหญ่หรือห้วย หรือลำน้ำ ที่แยกสาขาจากแม่น้ำใหญ่ที่มีน้ำเฉพาะฤดูฝน ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มสามารถทำนาเลี้ยง สัตว์ได้ ในบางฤดูเท่านั้น

2. บริเวณที่ดอนเป็นคู หรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง สามารถทำไร่และมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ มีทั้งที่ดอน บึง แม่น้ำ และที่ดอนตามป่าริมเขาแต่มีน้ำทรัพยากรไหลมาบรรจบเป็นหนองน้ำ

3. บริเวณป่าดง เป็นทำเลที่ใช้ปลูกพืชได้และสามารถหาของป่าได้สะดวก มีน้ำไหล ผ่าน เมื่อพายุพายุกันมากเข้าก็กลายเป็นหมู่บ้าน และมักเรียกชื่อว่าบ้านขึ้นต้นด้วยคำว่า ดง ป่า

4. บริเวณราบลุ่ม เป็นพื้นที่เหมาะในการทำนาและทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ในหน้าแล้ง ตัวหมู่บ้านจะตั้งอยู่บริเวณขอบพื้นที่ราบติดกับชายป่า แต่น้ำท่วมไม่ถึง

5. บริเวณป่าละเมาะหรือในป่าชุมชน เป็นที่สาธารณะสามารถใช้เลี้ยงสัตว์และหา ของป่าเป็นอาหารได้ ตลอดจนมีสัตว์เลื้อยคลานน้อยที่นำมาเป็นอาหารยังชีพ และมียาสมุนไพร

ใช้รักษาโรค เป็นสถานที่ที่ยกเว้นสำหรับการตั้งศาลดอนปู่ตา ตามคติความเชื่อของวัฒนธรรมการตั้งหมู่บ้าน

ความเชื่อเรื่องศาสนาของชาวอีสานมีความผูกพันกันมานานหลายชั่วอายุคนได้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน จนสามารถกล่าวได้ว่า ชาวอีสานนั้นโชคที่ได้เกิดมาและใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางแห่งศาสนาตลอด ด้วยเหตุผลทางพื้นที่ภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม ทำให้ชาวอีสานมีประเพณีวัฒนธรรมและพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาจำนวนมาก วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน เป็นแหล่งอบรมสั่งสอนในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข แต่อย่างไรก็ดี ชาวอีสานก็ยังนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ส่วนพิธีกรรมต่างๆ นั้น มีเรื่องของพราหมณ์เข้ามาปะปนอยู่บ้าง ถ้าไม่สังเกตให้ดีก็จะมองไม่เห็น แต่มีอีกนัยหนึ่งที่มีอยู่ดาษดื่นและทั่วไป คือ การนับถือผีสงเคราะห์หรือการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือ คือ ศาลปู่ตา ที่มีประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านให้ความเคารพ ปัจจุบันจึงมีพิธีกรรมการบูชาศาลปู่ตา เพื่อให้สิ่งเหล่านั้นคอยปกป้องรักษา

พิธีกรรมการบูชาปู่ตาของชาวอีสาน

พิธีกรรม นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ในทุกๆ สังคม เพราะพิธีกรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงศาสนาให้ดำรงอยู่ อีกทั้งยังเป็นแหล่งก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมอีกด้วย พิธีกรรมนับว่าเป็นผลมาจากความเชื่อของมนุษย์ เมื่อเชื่อในสิ่งใดมักจะให้เกิดศรัทธาและบนบานเพื่อขอความช่วยเหลือจากสิ่งเหล่านั้น แม้ว่าสิ่งดังกล่าวจะอำนาจประโยชน์ให้หรือไม่ก็ตามและกลายเป็นพิธีกรรมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ในสิ่งที่ตนนับถือ พิธีกรรมจึงหมายถึงรูปแบบของการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ ที่สามารถนำพามนุษย์ไปสู่จุดหมายตามที่ตนมีความเชื่อและเลื่อมใสศรัทธา นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นจุดศูนย์รวมเพื่อการกระทำที่พร้อมเพรียงกัน ส่วนพิธีกรรมการบูชาปู่ตา คือ วิธีการจัดเครื่องสังเวยบูชา ตลอดถึงขั้นตอนต่างๆ ในการประกอบพิธีเพื่อแสวงการเคารพบูชาของชาวบ้าน ตั้งแต่สมัยโบราณมนุษย์เราเกิดมาในโลกและรวมกันอยู่เป็นหมู่คณะ เช่น คณะทัวร์ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ซึ่งเป็นหมู่น้อยไปหาหมู่ที่ใหญ่ ย่อมมีสิ่งยึดถือร่วมกันด้านจิตใจเพื่อให้หมู่คณะมีความสุขไม่แตกแยก มีความรักความสามัคคีซึ่งกันและกัน ปราศจากภัยอันตรายทั้งหลาย ทั้งปวง มีการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน ทำให้จิตใจเป็นสุขและอยู่ด้วยกันอย่างผาสุก

สำหรับภาคอีสานจะปรากฏว่ามีการบวงสรวงเจ้าที่ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นที่ยำเกรง ชุมชนมีการเชื่อถือเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณ (ธวัช ปุณโณทก, 2528: 350-351) ไกล่กลับบริเวณนาหรืออยู่ตามทุ่งนา เมื่อถึงฤดูทำนาหรือก่อนจะลงมือทำนา จะมีการเลี้ยงเจ้าปู่เสียก่อน เช่น เลี้ยงข้าวปลาอาหาร เหล้ายา แล้วจุดธูปเทียนอธิษฐานขอพรจากปู่ย่า เป็นต้นว่าขอให้นาขอเราจงอุดมสมบูรณ์อำนวยผลให้ข้าวกล้าในนาออกงาม เป็นต้น มีผีปู่ตาเป็นผีประจำบ้าน ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีปู่ตา จะเป็นผีที่ให้ความคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้ง

ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านและชาวบ้านที่จากไปทำงานนอกบ้านเป็นเวลานานๆ ก็มีการขนานเพื่อให้ผีปูดาค้อมครอง ในกรณีที่จะไปทำงานต่างถิ่นจะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนไปหาเจ้าจำตัวแทนผีปูด้า เพื่อให้จำเป็นผู้บอกกล่าวกับผีปูด้า เมื่อกลับจากการทำงานก็ต้องไปแก้บนโดยการนำเหล้าขาวไก่ต้มสุก 1 ตัว ดอกไม้ ชัน 5 เงินตามกำลังศรัทธาของตนนำไปให้เจ้าจำเพื่อนำไปเลี้ยงผีปูด้า

ปูด้า หมายถึง คน 2 จำพวกที่เป็นบรรพชนของชาวอีสาน คำว่า ปู หมายถึง ปู่และย่าที่เป็นพ่อแม่ของพ่อ ส่วนคำว่า ตา หมายถึง ตาและยายที่เป็นพ่อแม่ของแม่ เมื่อบรรพบุรุษ 2 อย่างนี้ล่วงลับไปหลายชั่วอายุคนจนไม่สามารถที่จะจำชื่อได้ ลูกหลานรุ่นหลังจึงเรียกเป็นกลางๆ ว่า ปูด้า ทำไมจึงมีการเลี้ยงปูด้า การเลี้ยงปูด้าเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปยังบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป เพราะเมื่อปู่ต้ามียชีวิตอยู่นั้นได้สร้างคุณงามความดีไว้ให้กับลูกหลานและสังคมมากมายหลายประการ เช่น การให้เลี้ยงดูอบรมสั่งสอน ให้เป็นคนดี สักสมสาธารณสมบัติไว้เพื่อลูกหลาน เพื่อแสดงถึงความกตัญญูต่อบุพการี จึงมีการเลี้ยงปูด้าสืบต่อไปจนเป็นประเพณี ประเพณีการเลี้ยงปูด้าจากกระทำกันทั้งหมู่บ้าน มักจะทำระหว่างเดือนหกไปจนถึงเดือนเจ็ด ชาวบ้านจะเลี้ยงปูด้าก่อนที่จะเลี้ยงผีตาแฮก การบูชาผีปูด้าก็เพื่อ

1. เพื่อเป็นที่เคารพบูชาของคนทั่วไป เพื่อเป็นมิ่งขวัญคู่บ้านคู่เมือง
2. เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามมาแต่โบราณ
3. ทำให้จิตใจผ่องใสเบิกบาน ไม่เศร้าหมอง อารมณ์ร้ายจะกลายเป็นอารมณ์ดีในที่สุด

ที่สุด

4. ทำให้จิตใจเข้มแข็ง
5. เพื่อเป็นการเสียสละเมื่อได้รับความทุกข์
6. ได้ความสนุกสนานทั้งในขณะที่บวงสรวงเจ้าปู คือ มีการฟ้อนรำกินเหล้าเมาสุรา โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้ชรามักจะกินเหล้าเมาสุราและสนุกสนานเป็นกันเอง
7. เพื่อเกิดความสามัคคีในหมู่คณะ

พิธีกรรมการเลี้ยงผีปูด้า เป็นความเชื่อของชาวอีสานที่มีความรัก ความผูกพันอยู่กับภูตผีของบรรพบุรุษ ด้วยความเชื่อที่ว่า บรรพบุรุษยังมีความรัก ความห่วงใย แก่บุตรหลานอยู่เสมอ จึงพร้อมใจกันจัดหาที่พักและเลี้ยงดู เพื่อตอบสนองในพระคุณของบรรพบุรุษ ดอนปูด้าเป็นบริเวณป่าที่ดอนที่น้ำท่วมไม่ถึง ทุกหมู่บ้านของชาวอีสานต้องมี “ดอนปูด้า” เป็นที่ประทับของผีปูด้าหรือผีอารักษ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าดอนปูด้าเป็นบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ในบริเวณนั้นและไม่กล้าจับสัตว์ต่างๆ ที่มีในดอนปูด้ามากินเป็นอาหาร ภายในป่าดอนปูด้า มีการสร้างหอฟ่ปูและแม่ย่าไว้กราบไหว้ โดยปกติชาวบ้านจะประกอบพิธีเลี้ยงผีปูด้าในรอบปี จะมีการเซ่นไหว้ใหญ่ครั้งหนึ่งซึ่งมักจะทำในเดือน 6 ก่อนจะลงทำนา ในบางพื้นที่จะมีการเลี้ยงผี 2 ครั้งต่อปี คือเลี้ยงในช่วงเดือน 3 และเดือน 6 แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่เหลือการเลี้ยงผีปูด้าเฉพาะในช่วงเดือน 6 โดยจะมีของเซ่นไหว้ ดังนี้ เหล้า

หนึ่งไห ไก่หนึ่งตัว สำหรับหวานสี สำหรับหมากหนึ่งคำ และบุหรืหนึ่งมวน และมี “เต่าจ้ำ” หรือ “ชะจ้ำ” เป็นผู้ทำหน้าที่ติดต่อเจรจากับผีปู้ตาและเป็นผู้กล่าวนำและกล่าวแทนชาวบ้านในพิธี เช่นไหว้ (สัมภาษณ์ พ่อทอง เกษศิลา, 13 กรกฎาคม 2562) “เต่าจ้ำ” คำว่า “จ้ำ” มาจากคำว่า “ประจำ” เต่าจ้ำ นอกจากจะมีหน้าที่ดูแลศาลปู้ตาให้เรียบร้อยเป็นประจำแล้วยังมีหน้าที่เป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างปู้ตากับชาวบ้าน (สัมภาษณ์ ยายแดง พันธุ์จันทร์, 13 กรกฎาคม 2562) เต่าจ้ำจึงคล้ายกับทหารคนสนิทของปู้ตา ใครทำอะไรผิดประเพณี ปู้ตาโกรธก็จะบอกผ่านเต่าจ้ำไปยังบุคคลที่กระทำผิด ปู้ตาต้องการให้ชาวบ้านปฏิบัติอย่างไร ก็จะบอกผ่านเต่าจ้ำไป ชาวบ้านจะติดต่อกับปู้ตาโดยตรงไม่ได้

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมบูชาปู้ตา

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมบูชาศาลปู้ตา ทางผู้นำชุมชนกำหนดวันและเวลาตามประเพณีที่เคยทำมาและมีพ่อจารย์ (เต่าจ้ำ) ผู้จะนำทำพิธีเช่นไหว้ ชาวบ้านก็จะนำเครื่องเช่น ไหว้ไปรวมกันที่ศาลปู้ตา มีการจุดธูปเทียนและการบอกกล่าวแก่ปู้ตา การเช่นไหว้ปู้ตาจ้ำทำพิธีช่วงเช้าของวัน ในการบอกกล่าวแต่ละครั้งก็จะมีการกรวดน้ำตาม อาจจะมีน้ำส้ม น้ำเปล่า เหล้าขาว และอื่น ๆ เพื่อเตรียมไว้กรวดเป็นการบอกกล่าวให้รับทราบ หลังจากที่มีการเช่นไหว้ปู้ตาเสร็จ พ่อจารย์จะเสี่ยงทายด้วยการดูไข่ต้มบ้าง ค้างไก่บ้าง ผลที่ออกมา นั้น ก็ต้องดูสิ่งที่จะใช้เสี่ยงทายว่าสวยงามมากน้อยแค่ไหน ถ้าสวยงามมากก็แสดงว่าข้าวปลา น้ำ อุดมสมบูรณ์ ถ้าไข่หรือค้างไก่รูปร่างที่ออกมาไม่สวยงาม ก็ทายว่าสภาพฝนฟ้าอากาศ ข้าว น้ำ ยังไม่อุดมสมบูรณ์ เป็นทัศนคติความเชื่อที่ปลูกฝังมาตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ท่านได้นำปฏิบัติมาจนถึงรุ่นลูกหลาน ทุกๆ ปี ชาวบ้านมักจะไปบวงสรวงเจ้าปู่ โดยเจ้าบ้าน คือ ผู้ที่อาวุโส ซึ่งในหมู่บ้านตั้งขึ้นเอง ท่านมีหน้าที่เตือนให้ลูกบ้านทราบโดยทั่วกันว่า ในวันนั้นๆ จะมีการทำพิธีบวงสรวงเจ้าปู่ ชาวบ้านก็มักจะเตรียมสิ่งของไปทำพิธี การกำหนดวัน เวลาและฤกษ์ยาม มักจะเป็นข้างแรมและมักทำกันในตอนเช้า สิ่งของที่ชาวบ้านทุกคนที่จะนำไปบวงสรวง ก็คือ

1. มีไก่ต้มหนึ่งตัว
2. ข้าวใส่จานเล็ก ไข่ต้ม น้ำส้ม ผลไม้ บุหรื เหล้ายา นำไปบวงสรวงเจ้าปู่
3. นำธูปเทียนและดอกไม้ ไปคนละ 1 คู่

เครื่องเช่นไหว้ปู้ตา ได้แก่ เหล้าขาว น้ำส้ม ดอกไม้ ธูปเทียน ไก่ต้ม ไข่ไก่ต้ม ในตอนเช้าชาวบ้านจะร่วมกันบูรณะศาลปู้ตา หลังจากที่ทำพิธีเสร็จ เช่น ทำความสะอาดบริเวณศาลปู้ตา เปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มให้ปู้ตาใหม่ ซ่อมแซมศาลปู้ตาใหม่ (สัมภาษณ์ นายมะลัด สุภารัตน์, 19 กรกฎาคม 2562)

ประโยชน์ของพิธีกรรมบูชาปู่ตา

1. เป็นความเชื่อทางใจของชาวบ้าน
2. การเซ่นไหว้ปู่ตา เป็นการขอขมาโทษแก่เจ้าบ้านเจ้าเมือง ได้แก่ การขอขมาต่อปู่ตา เจ้าที่ เจ้าทางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย
3. เมื่อเจ้าปู่มารับเครื่องเซ่นไหว้แล้วจะคุ้มครองลูกหลานให้ปลอดภัย ประสบแต่ความสุข
4. เป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่เวทีต่อบรรพบุรุษ
5. แสดงออกถึงความสามัคคีของชุมชน
6. เวลาเจ็บป่วยเชื่อเชิญหมอผีมาเสี่ยงทาย ตรวจดูว่า เพราะเช่นไม่ดีพลีไม่ถูกอย่างไร บนบานต่อเครื่องเซ่นนี้ ให้หมอผีกล่าวบูชาต่อแท่นเจ้าปู่ หรือที่เข้าใจกันว่าผีเจ้าปู่ นั้นอยู่ ณ ที่นั้น ทำให้เจ็บป่วย แล้วบนบานว่า พวกข้าได้มารบกวนท่าน ขอท่านจงลดบันดาลให้พวกข้าหายจากการเจ็บป่วยนี้เถิด โดยเอาเครื่องมาสักการบูชา (สัมภาษณ์ นางผ่องศรี ไยเม้า, 10 สิงหาคม 2562)

จากพื้นที่ป่าสาละปู่ตาส่วนใหญ่ อยู่ในชุมชนที่ห่างไกลความเจริญ ความเชื่อดั้งเดิมจึงยังคงฝังรากลึกอยู่ในจิตใจของผู้คน ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อและศรัทธาในสถาบันดอนปู่ตาอย่างจริงจัง แม้ว่าบางคนจะเชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง แต่ก็ยอมปฏิบัติตามต่อข้อห้ามที่ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดขึ้นมาโดยดี ข้อห้ามต่างๆ เช่น ห้ามตัดไม้ ห้ามล่าสัตว์ หรือแม้แต่ห้ามประพาศปฏิบัติสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม ในพื้นที่อาณาบริเวณสาละปู่ตา ด้วยเหตุดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านทุกคนเคารพในสิทธิส่วนบุคคลไม่ก้าวล่วง ซึ่งกันและกันและต่างก็ให้เกียรติกันเป็นสำคัญ อาจกล่าวได้ว่า ผีปู่ตาสามารถกำหนดบทบาทพฤติกรรมอันเป็นศักยภาพของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อนึ่ง การลงโทษของผีปู่ตานั้นดูเหมือนว่าจะมิได้มุ่งก่อให้เกิดความเสียหายอย่างจริงจังนักแต่ เพื่อเป็นการสั่งสอนให้คนรู้จักกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควรเท่านั้น สาละปู่ตาจึงเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญของหมู่บ้านชนบทอีสาน ด้วยถือว่าเป็นที่สถิตวิญญาณของบรรพชนจากอดีต เป็นผู้ให้ความคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติทั้งปวง แม้อำนาจบันดาลให้ชาวบ้านอยู่อย่างเป็นสุขและยังคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติทั้งปวง และยังคุ้มครองไปถึงทรัพย์สิน ไร่ นา วัว ควาย อันเป็นทรัพย์สินสมบัติของคนในหมู่บ้านไม่ให้ถูกลักขโมยหรือสูญสลายอีกด้วย

ข้อห้ามและข้อปฏิบัติกับปู่ตานั้น ถือว่าเป็นกฎระเบียบที่ทุกคนในชุมชนต้องยอมรับพร้อมปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด มิฉะนั้นจะถูกลงโทษโดยมติชาวบ้าน นอกจากนี้ยังเชื่อว่าหากบุคคลใดไม่ปฏิบัติตาม หรือแสดงกิริยาอาการอันสื่อแสดงว่าดูถูกสถาบันดอนปู่ตา หรือไม่ยอมรับภาวะอำนาจของผีปู่ตา ผีปู่ตา ก็จะลงโทษไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เป็นต้นว่า ให้เกิดอุบัติเหตุต่างๆ เกิดอาการปวดท้อง ปวดศีรษะ เป็นไข้ เจ็บแขนขาหรือเกิดการอาเจียน

ตลอดเวลาและบางรายอาจถึงกับเสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุหรือสุดที่แพทย์วินิจฉัยได้ ซึ่งชุมชนก็เชื่อว่าลักษณะดังกล่าวเป็นอำนาจของผีปู้ตาที่บันดาลให้เกิดขึ้น

บทสรุป

คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการบูชาปู้ตาของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ จะเห็นได้ว่า ศาลปู้ตา เป็นสถานที่สาธารณะอันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างต่อเนื่อง ผลของความเชื่อนั้นอาจพิสูจน์ให้เห็นเป็นรูปธรรมไม่ได้ แต่การดำรงวิถีชีวิตที่พึ่งพิงป่าดอน ปู้ตา ทั้งทางจิตใจและปัจจัยทางกายภาพที่ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรและผลิตผลจากป่าอันอุดมสมบูรณ์ ย่อมบ่งชี้ได้ว่าชุมชนดำเนินชีวิตและมีความหวังอยู่ได้ในทุกฤดูกาล และแม้ผสมผสานความเชื่อศรัทธาจากผีบรรพชนมาเป็นพุทธศาสนาในรูปลักษณะของสำนักสงฆ์ และวัดป่าซึ่งปฏิเสธเรื่องผีโดยเด็ดขาดนั้นก็ดูจะไม่สามารถเชื่อมโยงความคิดทัศนคติที่เคยมีหรือปฏิบัติกับผีปู้ตาได้ เนื่องจากผีปู้ตามีความผูกพันอย่างแนบแน่นกับชาวบ้านมาตั้งแต่เริ่มก่อสร้างชุมชน จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันยังมีพิธีกรรมบูชาเช่นสรงก่อนการปักดำหรือแสดงความชื่นชมยินดี เมื่อได้ผลผลิตจากไร่นา แม้การจากบ้านเรือนไปแสวงหาโชคลาภที่อื่น ก็ต้องมากราบลาขอพรผีปู้ตาเพื่อให้เกิดสิริมงคล ด้วยพื้นเพดั้งเดิมของเรานั้น กำเนิดและดำรงชีวิตมาพร้อมๆ กับการเก็บหาของป่าเป็นสังคมเกษตรกรรม แม้จะเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมหรือลักษณะอื่นใดก็ตาม มนุษย์จะหลีกเลี่ยงธรรมชาติไปไม่ได้เด็ดขาดยังต้องหยวนหา ชื่นชมพึ่งพิง ทั้งประเทืองอารมณ์ จิตใจ และเลี้ยงชีพ “ป่าดอนปู้ตา” ที่บรรพชนได้หวงแหนยังคงอนุรักษ์ไว้ได้นานนับศตวรรษนี้ น่าจะเป็นบทพิสูจน์ได้ว่า ป่าดอนปู้ตาเป็นป่าวัฒนธรรมที่มีค่ายิ่งของชุมชนอีสาน เท่าที่กล่าวมา เป็นความเชื่อถือศรัทธาในผีบรรพชน “ผีปู้ตา” ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชุมชนชาวอีสาน ที่สืบทอดเกี่ยวโยงไปถึงความผูกพันระหว่างคนกับป่าอย่างแนบแน่น ด้วยเหตุที่ชุมชนต้องพึ่งพาป่า เพื่อยังชีพตั้งแต่ก่อตั้งบ้านเรือนเป็นต้นมา จึงต้องกระทำตนให้ประสานกลมกลืนกับป่า ทั้งใช้สอยทรัพยากรผลิตผลอย่างประหยัดด้วยจิตสำนึกและรู้คุณค่าเรื่อง “ผีปู้ตา หรือ ผีอารักษ์บ้าน” อย่างไรก็ดี องค์กรชุมชนหลายพื้นที่ยังมีกลวิธีในการบริหารจัดการป่าดอนปู้ตาอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในอีกหลายพื้นที่ยังปล่อยปละละเลย ดูจะเนื่องมาจากหลายปัจจัย เป็นต้นว่าความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ความมีจิตสำนึกร่วมกันของชาวบ้าน ความใส่ใจของพระ ที่ต่างได้เล็งเห็นคุณค่าของป่าวัฒนธรรม ที่จะสามารถอำนวยประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องครบวงจรนั่นเอง ประกอบกับการสร้างเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบทอดเป็นมรดกมาในรูปแบบของ“ชะล้า”หรือข้อห้าม เป็นต้นว่า ห้ามกินเนื้อสัตว์บางชนิด เช่น เต่า กระรอกเผือก ผู้ฝ่าฝืนจะทำให้มนต์เสื่อมความศักดิ์สิทธิ์หรือมีอันเป็นไปต่างๆ ในกรณีเก็บยาสมุนไพรก็เช่นกัน ต้องมีพิธีกรรมเช่นสรง บัดปลีกับผี หรือเทวดาที่รักษาต้นไม้ต่างๆ เพื่อขออนุญาตก่อนที่จะลิดรอน

ชุด ตัด เอาเฉพาะราก หัว เปลือก กิ่ง ใบ ยอด ดอก ผล เท่านั้น มิได้ทำลายต้น มิฉะนั้นแล้ว
จะถือว่าผิดครูที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้มา เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2540). *คติชาวบ้านอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษร
วัฒนา.
- ทัศนีย์ ทานตวนิช. (2523). *คติชาวบ้าน*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน.
- ธวัช ปุณโณทก. (2528). “วัฒนธรรมพื้นบ้านคติธรรมความเชื่อ”, ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติ
ธรรมความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาประศักดิ์ อัครบุญโญ (ชั่งแสง). (2541). “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่ง
กรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดุม บัวศรี. (2546). *วัฒนธรรมอีสาน*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนาฬิกาวิทยา.
- สัมภาษณ์ นายมะลัด สุภารัตน์. ผู้ใหญ่บ้านจันลม. 19 กรกฎาคม 2562.
- สัมภาษณ์ พ่อทอน เกษศิลา. ปราชญ์ชาวบ้าน. 13 กรกฎาคม 2562.
- สัมภาษณ์ ยายแดง พันธุ์จันทร์. ร่างทรงปู่ตาบ้านจันลม. 1 สิงหาคม 2562,
- สัมภาษณ์ นางผ่องศรี ไยเม้า. ปราชญ์ชาวบ้าน. 10 สิงหาคม 2562.

